

ՄԵՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐԸ

Հայկական այրուքների յօրինումեն դար մը առաջ հայ ազգը ընդունած էր ֆրիստոնեութիւնը իբրեւ պետական կրօն: Եկեղեցական արարողութիւնները ըստ կարելոյն կը կատարուէին հայերէն լեզուով: Բայց Աստուածաշնչական եւ այլ ընթերցումները ստիպուած էին կատարել ասորերէն կամ յունարէն լեզուներով: Եւ որովհետեւ Հայ ժողովուրդին մեծամասնութիւնը չէր հասկնար այդ լեզուները, եկեղեցւոյ ֆահանգները եւ վարդապետները ստիպուած էին օրուան ընթերցումները բերանացի թարգմանելու ժողովուրդին հասկնալի հայերէն լեզուով: Այդ կերպով յառաջ կու գար խումբը Հայ եկեղեցականներու որոնք կը կոչուէին թարգմանիչներ:

Ասոնց պատրաստութեան համար Հայերը ստիպուած էին Հայ մանուկները դրկելու հեռաւոր օտար վարժարաններ, որպէս զի տիրանաւ ասորերէն եւ յունարէն լեզուներուն:

Ինչպէս Կորին կը պատմէ, Մաշտոց վարդապետ, Վռամշապուհ Թագաւորի եւ Սուրբ Սահակի համաձայնութեամբ, խումբ մը մանուկներ կը տանի դէպի Ասորիք, եւ երկու մասի բաժնելով «գոմանս յասորի դպրութիւնն կարգէր, գոմանս յունական դպրութիւնն» (Վարդ Մաշտոցի, Գառնիկ Ֆնտգեան, Երուսաղէմ. 1930, էջ 19):

Հայ եկեղեցւոյ բարձրագոյն դեկավարները, Սահակ Պարթեւ Կաթողիկոսը եւ Մաշտոց վարդապետը, ծանրօրէն կը զգային այդ դրութեան անբաւարարութիւնը:

Եւ ահա բարի ժամու մը մէջ Մաշտոց վարդապետը յղացաւ հայերէն գիրեր յօրինելու եւ Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանելու գաղափարը: Այդ ցանկալի գաղափարը շուտափոյթ ընդունելութիւն գտաւ թէ՛ Սահակ Պարթեւի եւ թէ՛ Հայոց Վռամշապուհ լուսամիտ թագաւորին կողմէ:

Երկար աշխատութիւններէ ետք Մաշտոց վարդապետ յաջողեցաւ կազմել Հայկական այրուքներ, 36 տառերով, որոնք լիովին կը գոհացնէին Հայերէն լեզուի հնչիւնական պահանջները:

Այժմ կարգը եկած էր եկեղեցիներու մէջ կարդացող ասորերէն կամ յունարէն գիրքերու հայերէն բերանացի թարգմանութիւնները վերածելու գրաւորի:

Հայ թարգմանիչները, որոնցմէ ոմանք տիրապէս հմուտ էին ասորերէնի եւ ոմանք յունարէնի, եւ ուրիշներ երկու լեզուներուն միանգամայն, գրաւոր դարձած հայերէն լեզուին ուղղագրութեան եւս հիմնովին հմտանալէ յետոյ, դրկուեցան այդ ժամանակի ուսումնական նշանաւոր կեդրոնները, որպէս զի Հայոց համար անհրաժեշտ գիրքերը թարգմանեն հայերէնի եւ բերեն Հայաստան:

Այդ հին դարերուն չկային ոչ տպարաններ եւ ոչ ալ գրավանդանքներ: Գիրքերը չէին որ պիտի երթային մարդոց մօտ, այլ մարդիկ պիտի երթային գիրքերուն մօտ, իրենց պէտք եղածը թարգմանելու եւ տուն տանելու:

Այսպէս մեր թարգմանիչներէն գոյգ մը - Յովսէփ Պաղնացի եւ Եզնիկ Կողբացի - ուղարկուեցան Եդեսիա,

«զի յասորական բարբառոյն զնոցին հարցն սրբոց զաւանդութիւնս հայերէն գրեալս դարձուցեն: Իսկ թարգմանչացն հասեալ ուր առաքեցանն եւ կատարեալ գիրամանսն եւ առ պատուական հարսն առաքեալ, անցեալ զնոցին ի կողմանս Յունաց ուր եւ ուսեալք եւ տեղեկացեալք թարգմանիչս կարգէին ըստ հելլենական լեզուին» (Վարդ Մաշտոցի, էջ 47-48):

Ժամանակ մը յետոյ ուրիշ գոյգ մը կ'իջնէր Յունաց կողմերը, «Որ եւ Աեռնդէս առաջնոյն անուն էր եւ երկրորդին՝ Կորին(ս)?»: Եւ մատուցեալ յարէին յեզնիկն, իբրեւ առ ընտանեգոյն սննդակից, ի Կոստանդինական ֆաղափին, եւ անդ

միաբանութեամբ հոգեւոր պիտոյիցն զխնդիր վնարէին: Որոց յետ այնորիկ հաստատուն օրինակօք աստուածատուր գրոցն եւ բազում շնորհագիր հարց յետ այնր աւանդութեամբք եւ նիկիական եւ նիքսոսական կանոնօք գային երեւելով աշխարհին Հայոց, եւ առաջի դէին հարցն զքերեալ կտակարանսն Եկեղեցւոյ սրբոյ» (Վարք Մաշթոցի, էջ 48-49):

Աստուածաշունչի փութանակի թարգմանութիւն մը անմիջապէս կատարուած էր գոհացնելու համար եկեղեցիին պահանջէր:

Կորին խանդավառութեամբ կը գրէ. «Յայնմ ժամանակի երանելի, ցանկալի եւ անպայման սքանչելի լինէր աշխարհս Հայոց, յորում յանկարծ ուրեմն օրէնսուսոյց Մովսէս մարգարէական դասուն, եւ յառաջադէմն Պաւղոս բովանդակ առաքելական գնդովն, հանդերձ աշխարհակեցոյց Աւետարանաց Բրիտանի, միանգամայն եկեալ հասեալ ի ձեռն երկուց հաւասարացելոցն՝ հայաբարբառօք, հայերէնախաւօք գտան» (Վարք Մաշթոցի, էջ 24-25):

Գիրքերու յօրինումէն անմիջապէս յետոյ կազմուած էին գրիչներու խումբեր, որոնց պարտականութիւնը պիտի ըլլար կատարուած թարգմանութիւնները օրինակել, եւ բազմացնել հայերէն գիրքերու թիւը:

Այս փութաջան աշխատանքը շարունակուեցաւ մեծ վարիչներու՝ Սահակի եւ Մաշտոցի գլխաւորութեամբ մինչեւ անոնց մահը, եւ անկէ յետոյ ալ:

Բախտաւորութիւն մըն էր որ Կ. Պոլիս գացող թարգմանիչները իրենց թարգմանած բազմաթիւ երկերուն հետ Հայաստան բերին նաեւ Աստուածաշունչի ընտիր օրինակ մը, յունարէն լեզուով, նուիրուած յոյներուն կողմէ, որպէս զի ասորբերէնէ կատարուած փութանակի

թարգմանութեան տեղ գործածեն յունարէնէ թարգմանուած Աստուածաշունչ մը:

Սահակ Պարթեւ եւ Եզնիկ Կողբացի ստանձնեցին Աստուածաշունչի նախկին թարգմանութեան սրբագրութեան եւ կամ բոլորովին նոր թարգմանութեան գործը, եւ գլուխ հանեցին զայն հիւանալի յաջողութեամբ:

Մեր ներկայ Աստուածաշունչին մէջ այսօր ալ կը տեսնենք ասորբերէնի հետքերը:

Յունարէն լեզուն 2 հնչիւնը չունենալուն՝ 2-ի տեղ կը գրէ ս: Այսպէս մեր Աստուածաշունչին մէջ Սիմէոնին հետ կը հանդիպինք Շմաւոնի, Սամարացիի հետ՝ Շամրտացիի: Այս վերջինները իրենց 2-երով կը հաստատեն ասորբերէնէ կատարուած թարգմանութեան իրականութիւնը: Նոյն երեւոյթը կը տեսնենք նաեւ Ս. Հայրերու ասորբերէնէ հայերէնի թարգմանուած երկերուն մէջ: Օրինակի համար, Կիրեղ Երուսաղէմացիի «Կոչումն Ընծայութեան» գիրքը:

Այստեղ կ'արժէ կարդալ նաեւ այն տեղեկութիւնները զոր կը հաղորդէ ժամանակակից մեծ պատմիչը՝ Մովսէս Խորենացի, Կորինէն անկախաբար:

Ապա եկեալ եւ առեալ Մեսրոպայ - Խորենացի այս անունը կու տայ գիրքը յօրինող Վարդապետին - եւ Մեծին Սահակայ զնոյն աշակերտս գծովստի եւ մեւս ընկեր մին ի Կողբ գեղջէ, որում անուն Եզնիկ կոչէր, առաքեն ի Միջագետս, ի քաղաք Եդեսիայ, զի որ միանգամ գտցի անդ գիրք ասացեալ նոցին սրբոց հարցն առ աջնոց, թարգմանեալ ի մեր լեզուս բերցեն փութով. զի յետ այնր ի Բիւզանդիոն առաքեսցեն ի նոյն գործ: Որոց ընկալեալ զիրապուրական թուղթս սուտակասպասաց ոմանց, իբր թէ պատրաստին Մեծն Սահակ եւ Մեսրոպ զայս առաքել ի Բիւզանդիոն, վասն որոյ առանց հրամանի

վարդապետացն իւրեանց՝ նոյն ընդ նոյն չուեալ գնացին ի Բիւզանդիոն, նախանձաւոր քարեաց եղեալ ուսմանց. եւ քաջ վարժեալ հելլէն դպրութեամբ, ձեռնարկեցին ի թարգմանել եւ ի գրել: Եւ ընդ նոսա նախանձալ ընկերաց իւրեանց աշակերտակցաց, որոց անուամբն Ղեւոնդ եւ Կորին կարդային, յիւրեանց կամաց ելին առ նոսա ի Բիւզանդիոն: Ապա ելանն անդր Յովհան եւ Արժան, զորս կանխագոյն առաքեալ էր Մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպայ ի Կեսարիայ, որոց ընդունելութիւն ամենեցուն մեծապէս արար Մաքսիմիանոս Նախկոպոսն Բիւզանդացոց [431-434].- Մովսէս Խորենացւոյ Մատենագրութիւնք, Վննետիկ, 1865, էջ 258-259:

Ահա այսպէս մեր երանելի Թարգմանիչ Վարդապետները իրենց տփնաջան գործունէութեամբ օժտեցին Հայ ազգը գրական մեծ ժառանգութեամբ մը, արժանի հանդիսանալով հետագայ սերունդներու խորին երախտագիտութեան:

Ն. ԱՐՔ. ՇՈՎԱԿԱՆ

ԵՆՈՒՄԻ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հարկ է որ մախապէս յիշեցնեմք ինչ որ ըսինք արդէն աստուածային առնչութեանց մասին: Առնչութիւնները հաստատուած են ոչ թէ էութեան, այլ եմքակայութեանց տարբերութեան մէջ. որովհետեւ էութեան տեսակէտով չենք կրնար ըսել թէ առնչութիւններ կան առանց եմքակայութեան:

Նաեւ, յայտնեցինք թէ քոյր առնչութիւնները կը վերածուին դէպի մերձս յարաբերութեանց սկզբնաւորութեանց, որոնք կը կազմեն եմքակայական զանազանութիւններ՝ անզանազան էութեան մէջ:

Ուր որ չկայ ոչ մի առնչութիւն, եռն չկայ եւ ոչ մի զանազանութիւն, եւ հետեւաբար շփոթութիւն եւ խառնում անձերու: Հայրը զանազանեմք Որդիէն՝ Մանդեան առըն-

չութեամբ, ու ծնունդը՝ մերգործաբար եւ կրաւորաբար առնուած՝ կը կազմէ երկու անձերուն զանազանութիւնը: Նմանօրինակ կերպով է որ կը կազմեմք Հօրը եւ Հօգիին զանազանութիւնը: առնչութեամբ քղխման, ու քղխումը՝ մեր- գործաբար եւ կրաւորաբար առնուած՝ կը կազմէ Հօրը եւ Հօգիին զանազանութիւնը. այնպէս որ Հայրը ծնող կը լինի Որդիին, եւ քղխող՝ Հօգիին. Որդին՝ ծնեալ, Հօգիին՝ քղխեալ:

Կը մնայ հաստատել Որդիին եւ Հօգիին միջեւ տարբերեալ զանազանութիւնը. որովհետեւ եթէ Որդիին եւ Հօգիին միջեւ տարբերութիւն չը չլլար, այն ատեն Որդին եւ Հօգին հաւասարապէս եւ եմքակայաբար սկզբնաւորուելով Հօրմէ, եւ էակցութեամբ նոյն ըլլալով իրարու հետ, եմքակայապէս ալ մօյմը պիտի ըլլային՝ եթէ առնչութեամբ մը զանազանեալ չըլլային:

Ուստի, կ'ըսեմք մախ թէ ոչ մօյմ եւ ոչ ալ մօյմ տեսակ կը դաւանեմք Որդիին՝ Հօրմէ սկզբնաւորութիւնը, վասն զի Որդին կը խոստովանիմք ծնած եւ Հօգին՝ քղխած, եւ չենք կրնար քղխած ըսել Որդիին, եւ ոչ ալ Հօգիին՝ ծնած, թէեւ երկուէին համար ալ հաւասարապէս կրնամք ելած ըսել: Որդին եւ Հօգին զանազանելու այս տեսակը ոչ թերի բան մըն է եւ ոչ ալ մօր- սակայն անձերու զանազանութեանց ուրիշ բացատրութիւն մըն ալ ունիմք, զոր կը կոչեմք առում եւ զոր կը խոստովանիմք՝ Ներսէս Շնորհալիի շարականը երգելով. «Բղխումն Հօր անձնաբար, առող յորդոյ աննառաբար» (Բ օր Հօգեգալստեան): Նոյնը կ'ըսէ եւս Գրիգոր Տաթեւացի. «Ջի այլ է քղխում, եւ այլ է առում. այնպէս զի քղխում է ի Հօրէ, որպէս Որդին ծնունդ է ի Հօրէ: Այլ զի ամենայն ինչ զոր ունի Հայր Որդոյ է . . . Հօգին առնու յիմաստութեմէ եւ գորութեմէ Որդոյ» (Հարցմանց, ԻԲ 65):

Այդ գրութիւնը բացատրելու համար հարկ է յիշեցնել թէ եմքակայութեանց զանազանութեան մէջ հաստատում է էութեան միասնականութիւնը. ուստի եւ ինչ որ կը զանազանուի հակադրութեամբ առնչութեանց՝ կը մօյմանայ միութեամբ բնութեան: Արդ, ինչ որ էութեան մօյմութեամբ մէկէն միւսին կու գայ՝ այն առում է, իսկ ինչ որ եմքակայական սկզբնաւորութիւն է՝ այն ելում է: Որդին եւ Հօգին ունին ելում ի Հօրէ, իսկ Հօգին չունի ելում Որդիէն: Ուստի չի կրնար ըսուիլ քղխած Որդիէն, այլ միայն առնող՝ Որդիէն: Հետեւաբար ուղիղ չէ ըսել «քղխեալ ի Հօրէ եւ յորդոյ», ինչպէս կը պնդէ Հռոմէական Եկեղեցին:

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ